

## РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК [373.5.016:3](73)«195/200»

**Г. О. Антіпова**

Луганський державний університет  
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

### **ДЕМОКРАТИЧНИЙ УКЛАД ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ США ЯК СКЛАДОВА ЗМІСТУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ)**

*У статті розглядається демократичний уклад життя середньої загальноосвітньої школи США (друга половина XX століття) як складова змісту громадянської освіти. Підкреслюється значущість феномену інституційного контексту освіти. Акцентується увага на тому, що уклад життя американської школи, як прихований зміст громадянської освіти, відображаючи усталені й постійно підтримувані суспільно й особистісно значущі характеристики життя шкільної спільноти, визначається шкільною політикою, організаційною структурою школи, вимогами стосовно учнів, установками школярів і педагогів, нормами шкільного співтовариства та системою відносин між його членами.*

**Ключові слова:** громадянська освіта, демократичний уклад шкільного життя, середня загальноосвітня школа США.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства школа повинна стати найважливішим фактором консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору країни, подолання напруженості й соціальних конфліктів. Вирішення цього завдання можливе за рахунок реалізації потенціалу загальноосвітніх закладів у формуванні ціннісних морально-правових орієнтацій підростаючого покоління. Одним із шляхів побудови нової гуманістичної системи освіти, спрямованої на створення оптимальних умов для повноцінного становлення громадянської позиції особистості й формування в молоді поваги до прав і свобод людини, може стати реалізація суб'єктної позиції дітей, учителів і батьків в укладі школи.

Країною, досвід якої в створенні «демократичного шкільного клімату» заслуговує на глибоке дослідження, є США. Позитивні надбання американських навчальних закладів у цьому напрямі можуть стати матеріалом для вдосконалення системи громадянської освіти в українських школах.

**Аналіз актуальних досліджень.** Питання забезпечення якості життєдіяльності школи на основі її укладу розглядаються в роботах Н. Крилової, О. Тубельського, Є. Харитонової, Т. Хренової та ін. Окремі аспекти формування шкільного укладу, як складової громадянської освіти в США

(друга половина XX століття) висвітлено О. Джуринським, М. Кларінім, З. Мальковою, І. Соловйовим. Значення організації освітньо-виховної роботи на засадах пріоритету прав особистості в загальноосвітніх школах США розкривається в працях Дж. Дьюї, К. Кірби, Н. Оверлея, К. Роджерса та ін.

**Мета статті** – висвітлення демократичного укладу життя середньої загальноосвітньої школи США (друга половина XX століття) як складової змісту громадянської освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Проведене дослідження показало, що специфіка американської школи другої половини XX століття дозволяла здійснювати реалізацію змісту громадянської освіти не тільки в межах засвоєння навчальних предметів, а й шляхом включення в систему особистісних цінностей, так званого, прихованого змісту освіти (hidden curriculum), який визначається методистами як «демократичний уклад шкільного життя» або «демократичний шкільний клімат» [4, 5–6].

Американський педагог Н. Оверлей у 1970 роках підкреслював значущість існування в школах феномена, який він назвав «те, що не вивчається навчальною програмою», пізніше цей термін отримав назву інституційного контексту освіти або прихованого змісту навчання [3, 2]. Визначаючи уклад шкільного життя, як норми й цінності поведінки та взаємин учасників освітнього процесу, а також як комплекс умов (духовних, матеріальних), що забезпечують засвоєння різних моральних і етичних норм американського суспільства, педагоги підкреслювали його роль у реалізації завдань громадянської освіти.

Важливою характеристикою укладу більшості освітніх установ США є його існування у вигляді діючої моделі демократичного суспільства. Унаслідок чого, основними елементами укладу шкільного життя є: ідея пріоритету прав особистості; демократизація шкільного управління; широка участь учнів у розробці та вирішенні шкільних і громадських проблем.

Проведене дослідження показало, що організація демократичного устрою життя американської школи з метою формування громадянської відповідальності, патріотизму в процесі навчання є органічною частиною громадянської освіти в школах США, що зумовлено, передусім, вимогами державної політики. Випускник американської школи повинен бути свідомим громадянином, який ефективно бере участь у житті суспільства. У документі Національної Освітньої Асоціації (National Education Association) «Цілі освіти в американській демократії» основними якостями «доброго громадянина» визначаються такі: «він діє, керуючись неухильною лояльністю до демократичних ідеалів; він поважає закон; він розуміє свої громадянські

обов'язки; він економічно грамотний; він розуміє соціальні процеси та політичні структури; він діяльний член світової громади; він уміє захиститися від пропаганди; він поважає національні інтереси» [10, 23].

Побудова правового простору школи, як діючої моделі відкритого громадянського суспільства, шляхом забезпечення виборності органів самоврядування, створення формальних і неформальних норм і традицій, проведення громадських компаній, на думку американських педагогів (Дж. Дьюї, Н. Оверлей, К. Роджерс) розкриває додаткові можливості формування свідомого американського громадянина, який ефективно бере участь у суспільних відносинах і демократичних процесах.

Крім цього, діяльнісне освоєння соціально-економічних явищ дозволяє забезпечити розуміння школярами понять «демократія», «суспільство», «права людини», «держава», «політична влада», «вибори» (як найважливіший механізм здійснення демократії), «політичні партії» та ін.

Загальні уявлення про політико-правові й соціально-економічні основи життя суспільства, активна життєва позиція, готовність відстоювати свої права, практичні навички ведення дискусії, уміння планувати та здійснювати індивідуальну й колективну діяльність – основні складові змісту громадянської освіти, що формуються в процесі участі учня в житті школи.

Дитяче самоврядування, організоване в більшості американських шкіл, здійснюється учнівською радою, яка складається з представників класних організацій. Діяльність різних комітетів (з організації шкільних зборів, видавничий, спортивний, фінансовий) моделює соціальні процеси, а участь школярів у їх роботі дозволяє реалізувати можливості громадянської діяльності не тільки в навчальному процесі, а й поза ним. На думку К. Кірбі: «Беручи участь у програмах служіння суспільству, навіть малюки можуть навчитися вирішенню проблем, участі в роботі груп у якості лідера чи послідовника, оцінити відповідальність за свої вчинки. Крім цього вони дізнаються про устрій суспільства, у якому живуть: його лідерів, суспільні групи, стандарти соціальної поведінки» [1]. Педагог зазначає, що участь у громадському житті: покращує академічні показники учня; сприяє появі почуття самоповаги; інтелектуально розвиває; допомагає познайомитися з ходом суспільних процесів і діяльністю різних організацій; стимулює інтерес і зменшує негативні установки; допомагає побачити зв'язок між шкільним матеріалом і реальними проблемами; підвищує особисту й суспільну відповідальність, залученість у суспільне життя; допомагає засвоїти фундаментальні демократичні цінності, підвищує самоповагу; вселяє почуття особистої цінності та здібності до лідерства й вирішення проблем [Там само].

Важливою формою організації самоврядування в американських школах є різновікові клуби, шкільні суспільства, які різними шляхами дозволяють створювати вільний, творчий, гуманний і толерантний уклад шкільного життя. Дослідження американських педагогів, проведені в 1982 році, виявили шість складових, які підвищують ефективність громадської роботи учнів:

- діти повинні займатися реальними потребами учнів школи й суспільства;
- робота учнів має приводити до певних результатів, таким чином, інші члени суспільства будуть залежати від дій школярів;
- у громадській роботі серед учнів необхідно розподіляти нові ролі, розміщати їх у незнайомі умови, акумулювати нові навички в ситуаціях, пов'язаних із мобілізацією когнітивних здібностей і етичних установок;
- участь у самоврядуванні повинна мати на увазі особисту відповідальність учня за прийняті ним рішення;
- служіння суспільству має включати спільні зусилля школярів і дорослих;
- громадська робота повинна спиратися на досвід і супроводжуватися тривалими дискусіями й письмовим аналізом [7].

Функціонування дитячого самоврядування, або, як його називають в американській педагогіці, «шкільної спільноти» (Communities In Shools) базується на принципах демократії (рівноправна взаємодія між усіма учасниками процесу навчання: адміністрацією та вчителями – учнями й батьками); збереження традицій (шкільних, культурно-історичних); особистісно-орієнтованого підходу (використання форм і методів роботи залежно від особливостей кожної вікової групи учнів); ситуаційного лідерства (перетворення органів дитячого самоврядування на громадські самодіяльні органи) [6].

Визначаючи самоврядування, як простір, на якому формуються громадянськість (civic consciousness) учнів, Х. Пол підкреслює його значимість у становленні соціальної відповідальності особистості через ставлення до конкретних проблем розвитку школи як частини суспільства [8, 337].

Національне товариство очного й заочного навчання в 1989 році запропонувало шляхи підвищення ефективності роботи школи з організації дитячого самоврядування. Серед них: сформулювати практичні та освітні цілі всім учасникам; дати можливість висловити власні потреби; визначити обов'язки кожної людини й кожної організації; у ході роботи підібрати учасників відповідно до потреб; розраховувати на справжню, активну й тривалу відповідальність; використовувати тренінг, наставництво, моніторинг, допомогу, схвалення й оцінку для досягнення освітніх цілей; переконатися, що час для роботи та навчання відповідає інтересам усіх учасників; залучати до роботи програми представників різних верств суспільства [7].

Крім реалізації освітніх і виховних можливостей самоврядування, демократизація укладу життя американської школи в означений період була пов'язана з включеністю школи в суспільне життя округи. Участь у благодійних акціях, суспільно-політичних компаніях забезпечувала не тільки освоєння навколишнього соціального середовища, а й створювала особливий стиль відносин у колективі. Прикладом може служити проведення в школі лотереї або організація продажу непотрібних учням речей з метою отримання коштів на благодійність [2, 172–173]. Важливу роль у реалізації школярів у громадському житті округи відігравала взаємодія різних громадських інститутів (регіональних органів управління освітою, громадських і релігійних організацій).

На думку К. Роджерса, ефективність присвоєння різних моральних і етичних норм безпосередньо залежить від ступеня участі дітей у висуванні ідей суспільної діяльності та їх реалізації [9, 114]. Участь дітей у громадському житті округи сприяла засвоєнню ними досвіду громадянської поведінки й ціннісних орієнтацій, розвитку вмінь отримувати соціальну інформацію й самостійно орієнтуватися в ній, вирішувати практичні завдання на основі власного досвіду життєдіяльності.

Проведене дослідження свідчить, що в аналізований період школа була координуючим центром зусиль державних установ, громадських організацій округи, різноманітних асоціацій із громадянської освіти й виховання школярів, що дозволяло створювати своєрідне місцеве «громадянське середовище». На базі навчальних закладів організовувалися різноманітні освітні неформальні програми (informal instructions), кампанії з цивільної просвіти підростаючого покоління, благодійні акції тощо. Прикладом можуть служити позанавчальні програми та проекти громадянської освіти: «Громадянство», «Ми – Люди», «Широким планом», «Навчання служінням», «Громадянин і Конституція», «Проект Громадянин», «Молодь за справедливість», «Програма з попередження насильства в школі» та інші [5, 45].

**Висновки.** Проведене дослідження показало, що зміст громадянської освіти учнів загальноосвітньої школи США другої половини XX століття представляв собою педагогічно адаптовану систему, важливою складовою якої виступала орієнтація на формування певного організаційно-освітнього комплексу взаємовідносин між учасниками освітнього процесу (школярами, їх батьками, педагогами, членами громадських організацій), тобто демократичного укладу шкільного життя.

Розвиток співпраці дітей і дорослих у підвищенні якості педагогічного процесу, мотивація, самовизначення в діяльності дитячо-дорослого співтовариства, структура й норми співуправління в школі були основними орієнтаціями прихованого змісту громадянської освіти загальноосвітніх шкіл США в аналізований період часу.

Розгляд укладу життя американської школи як прихованого змісту громадянської освіти показав, що, відображаючи усталені й постійно підтримувані суспільно й особистісно значущі характеристики життя шкільної спільноти, він визначається шкільною політикою, організаційною структурою школи, вимогами стосовно учнів, установками школярів і педагогів, нормами шкільного співтовариства й системою відносин між його членами. Організація демократичного устрою життя школи мала головною метою формування громадянина американського суспільства, здатного повноцінно брати участь у вирішенні суспільно значущих завдань і адаптуватися на ринку праці.

Перспективним напрямом нашого дослідження буде докладний аналіз форм і методів громадянської освіти учнів середньої загальноосвітньої школи США (друга половина XX століття).

### ЛІТЕРАТУРА

1. Кирби К. Служение обществу и граждановедение [Электронный ресурс] / К. Кирби – Режим доступа : <http://ug.ru/old/civicoldd/book3/14.htm>
2. Малькова З. А. В школах США / З. А. Малькова. – М. : Просвещение, 1964. – 199 с.
3. Тубельский А. Н. Уклад школьной жизни, или Скрытое содержание образования / А. Н. Тубельский // Газета для родителей – 2011.– № 11/77 (ноябрь). – С. 2–3.
4. Тубельский А. Н. Формирование опыта демократического поведения у школьников и учителей / А. Н. Тубельский. – М. : Пед. общество России, 2001. – 154 с.
5. Харитонов Е. Н. Патриотическое воспитание как элемент гражданственности / Е. Н. Харитонов // Сборник статей Всероссийской межвузовской научно-практической конференции «Патриотическое воспитание подрастающего поколения в современных условиях». – М., 2006. – С. 44–46.
6. Antelope Valley School District [Electronic resource]. – Access mode : [http://www.interbridgestudy.ru/content\\_696](http://www.interbridgestudy.ru/content_696).
7. Digest E. Clearinghouse for Social Studies / Social Science Education / E. Digest. – Bloomington, Indiana, 1992. – 98 p.
8. Paul H. Social studies for Today / Hanna Paul // Readings Elementary Education. – Iowa : Dubuque, 1961. – P. 332–340.
9. Rogers C. R. Freedom to learn for the 80's / C. R. Rogers. – Columbus, 1984. – 204 p.
10. The Purposes of Education in American Democracy. – Wash., DC, 1938.

### РЕЗЮМЕ

**Антипова Г. А.** Демократический уклад жизни средней общеобразовательной школы США как составляющая содержания гражданского образования (вторая половина XX века).

*В статье рассматривается демократический уклад жизни средней общеобразовательной школы США (вторая половина XX века) как составляющая*

содержания гражданского образования. Подчеркивается значимость феномена институционального контекста образования. Акцентируется внимание на том, что уклад жизни американской школы, как скрытый смысл гражданского образования, отражая устоявшиеся и постоянно поддерживаемые общественно и личностно значимые характеристики жизни школьного сообщества, определяется школьной политикой, организационной структурой школы, требованиями по отношению к ученикам, установками школьников и педагогов, нормами школьного сообщества и системой отношений между его членами.

**Ключевые слова:** гражданское образование, демократический уклад школьной жизни, средняя общеобразовательная школа США.

## SUMMARY

**Antipova G.** Democratic lifestyle of the USA comprehensive secondary school as the constituent part of the content of civic education (the second half of the twentieth century).

*In the article the author considers that realization of children's, teachers' and parents' subject position at the school setup can be one of the ways of construction of a new humanistic system of education that is aimed at the creation of optimal conditions for the full-fledged establishment of the individual civic stand and for the forming of youth's respect for human rights and freedoms. It is noted that the USA is the country which experience in the creation of the «democratic school climate» is worthy of investigation. Positive achievements of American educational establishments in this direction can become material for improvement of the system of civic education at Ukrainian schools.*

*The article deals with the democratic lifestyle of the US comprehensive secondary school as the constituent part of the content of civic education. The importance of phenomenon of the institutional context of education is emphasized.*

*It is noted that the content of civic education of pupils of the US comprehensive secondary school of the twentieth century represented pedagogically adapted system. The main part of this system was a focus on forming organizational and educational complex of relationships between participants of educational process (schoolchildren, their parents, teachers, members of public organizations) that is to say a democratic style of school life. Development of collaboration of children and adults towards increasing quality of pedagogical process, motivation, self-determination in the activity of children and adults' community, structure and norms of co-administration were the main orientations of the hidden content of civic education of the US comprehensive secondary school at the period under review. Much attention is given to the fact that the lifestyle of the American school as the hidden meaning of civic education reproducing fixed and permanently supported public and personal meaningful characteristics of school community is defined by school policy, organization structure of school, demands towards pupils, schoolchildren and teachers' purposes, rules of school community and the system of relations between its members. The perspective of further research will be a detailed analysis of the forms and methods of civic education of students of the secondary schools in the USA (the second half of the twentieth century).*

**Key words:** civic education, democratic tenor of school life, the USA comprehensive secondary school.